

der findes ogsaa ved *Hurðarbak* nederst i Dalen. Ingen af disse Kilder har jeg besøgt; derimod besøgte jeg den varme Kilde ved *Síðumúli* paa den nordlige Side af Elven lige overfor *Hurðarbak* (Retningen herfra og dertil er S. 15° V.). Denne Kilde findes i en lille, sumpet Lavning mellem to lave Grusbanker et kort Stykke Vej nedenfor Gaarden *Síðumúli* i Nærheden af *Hvítá*. Kilden, der har en Temperatur af 73°, har rimeligvis før været kogende, thi Vandet bryder frem af et Hul i Bunden paa et 3 Fod bredt Bækken af gammel Kiselsinter; i et lille Hul nogle Favne nordligere i et sumpet Vandløb er Temperaturen 42°. Efter Sagnet skal en kogende Kilde, der før skal have været paa en Grusbakke Vest for Hjemmemarken paa *Síðumúli*, have flyttet sig til *Hurðarbak*, da en uskyldig myrdet Brudgoms Klæder blev vaskede i den. I *Selgil*

ved *Húsafell* skal der ogsaa, efter hvad jeg hørte, være ubetydelige, varme Kilder. I Geitland var der efter Sagnet før en kogende Kilde, som skal have flyttet sig til *Reykholt*; efter at have hvilet sig ved *Stóriás*, hvor de varme Kilder nu findes, skal den have brudt frem i *Reykholt* og dannet *Skrifla*. En Følgemand viste mig 1890 ved et udtørret, gammelt Vandløb i Geitland det Sted, hvor den kogende Kilde oprindelig skal have været, men de lyse Sten, der antoges for Kiselsinter, viste sig kun at være Basaltsten med en lys Skorpe af Lichener.

Efter forskellige Udflugter i Borgarfjorden rejste jeg i Slutningen af Juni 1883 tilbage til Reykjavik, denne Gang op over Højlandet til Thingvellir over de saakaldte *Uxahryggir* og siden over *Mosfellsheiði*

Centralasiens Moskeer, Medresseer og deres Gejstlighed.

Af Premierløjtnant O. Olufsen.

Dér, hvor de gamle Iraniere, saa langt som vi overhovedet formaa at tænke tilbage i Tiderne, havde deres oprindelige Hjem, i Transkaspien, Charezm (Khiva, Khivak el. Khivuk), Transoxanien (Bokhara) og Turkestan, og hvorfra de have bredt sig over Landens mod Vest til Mesopotamien; dér, hvor Parserreligionen, den gamle iranske Ild- og Lysreligion havde sine Hovedarnesteder, og hvor Zoroaster vandt sine Tilhængere ved Floden *Serafschans* (Guldstrøerens) Bredder efter at være bleven forjaget fra sin formentlige Hjemstavn *Atropatenac* (det nuværende *Asserbejdjan*): dér hersker nu overalt den islamitiske Religion, som i Begyndelsen af det 8. Aarh. gjorde det fuldstændigt af med Parserreligionen, hvilken sidste havde sit Mekka i det blomstrende *Balk* el. *Balikh* (gl. tyrkisk Ord, der bet. Hovedstad).

Parserreligionen maatte her i disse Egne først tage Tørn med Buddhismen, der i det 1. Aarh. fandt adskillige Tilhængere omkring Egnene ved *Serafschan* og i Transoxanien. Endog lang Tid efter Islams Indtrængen skal der i *Bokharas* *Basarer* være blevet solgt buddhistiske Gudebilleder, og Araberne fandt ved deres Ankomst hertil rige, buddhistiske Templer med Guder af Guld og Sølv samt udskaarne, med mythiske Figurer prydede Tempeldøre.

Den kristne Lære havde, ligesom Buddhismen,

ogsaa vundet Indpas her før Islam; saaledes vide vi, at der Aar 420 fandtes en kristen Erkebiskop i *Merv*, 503—520 en Biskop i *Samarkand*, og paa det sidstnævnte Sted skal der have været store kristne Menigheder, som først henimod Slutningen af det 13. Aarhundrede helt forsvandt. Araberne fandt ved deres Ankomst til *Bokhara* kristne, som levede her under fredelige Forhold, og *Kutebe bin Muslim*, Kongen over Transoxanien og Vasal af *Khalifen* i *Bagdad*, traf paa sine Tog (c. 711) igennem *Ferghana* ind i det kinesiske Rige kristne Menigheder i *Khotan* og *Turfan*, det nuværende *Kaschgarien*.

De iranske Folk, Centralasiens Kulturfolk, havde dog allerede forinden Arabernes Ankomst og hines Omvendelse til Islam mistet Herredømmet over deres Hjemlande, idet de tyrkiske (hedenske eller buddhistiske) Nomader fra Nord vare trængte ind over Landene ved *Oxus* og *Jaxartes*. De ødelagde saaledes *Balk* i det 2. Aarh., og i det 6. og 7. Aarh. vare de indvandrede i saa store Masser i Transoxanien og *Turkestan*, at de havde taget Magten fuldstændig fra Iranierne. Araberne, der i Aaret 666 under *Rebi-Ibn-ul-Harith* rykkede ind i Transoxanien og udbredte Islam med Ild og Sværd, fandt saaledes ved deres Ankomst *Amu* og *Sir Darjas* Flodlande under tyrkisk Overherredømme.

Der udkæmpedes haarde Kampe imellem Islam og Parserreligionen. Især de Fornemme holdt fast ved deres gamle iranske, Religion og udøvede denne om Natten, medens de om Dagen nødtvungent maatte hylde Islam. Først under Kutelbe bin Muslim, en Sønneson af den med en vis Nimbus omgivne Sagn-dronning Chatun af Bokhara, fik Islam, der i Kuteibe, som havde antaget dette Navn for at smigre Araberne, havde en af sine mægtigste Mænd, absolut undertrykt Parserreligionen, og Koranen (af kara = at læse) blev i Begyndelsen af det 8. Aarh. oversat i Bokhara paa persisk, saaledes at Iranierne kunde læse den. Parserreligionens Skikke formaaede dog Islam ikke helt at udrydde; deres Betydning udviskedes ganske vist lidt efter lidt, men de have holdt sig indblandet i den muhammedanske Religion igennem Tiderne lige til vore Dage. Hvor Parserreligionen med sin iranske Videnskab og Kultur havde haft sin faste Rod, dér fik nu Islam efterhaanden sine ligesaa fanatiske Tilhængere. Araberne udbredte vel deres Herredømme til langt Øst for Kaschgar, men deres egentlige Magtomraade naaede kun til Jaxartes (arab. Sihun).

Ligesom Parserreligionen havde sine fra hinanden afvigende Sekter, saaledes dannede der sig allerede i Islams første Barndom ogsaa Sekter indenfor denne Religion. I Tiden fra 714—874 dannedes Schiahsekten, der forlangte en Khalif, som stammede direkte fra Ali, til hvilken Sekt de nuværende Persere høre. Den tilslørede Profet Mokanna danner Mokannasekten i Kitab, og der opstod endog saadanne for Islam farlige Sekter eller Selskaber, der gjorde Nar baade ad Profeten, Bøn og Faste. Disse Sekter bekæmpedes ivrigt af Khaliferne og deres Vasaller, de centralasiatiske Herskere, hvilke efterhaanden skaffede de retroende Sunna Overvægten og byggede talrige, pragtfulde Moskeer i Centralasiens Hovedbyer, hvor den theologiske Videnskab ganske havde fortrængt al anden.

Samaniden Ismail (848—907) prydede saaledes Byen Bokhara med mange skønne Bygninger, baade Moskeer og Paladser; men denne Kultur, der nu efterhaanden opløstredes under Islam, ødelagdes i det 13. Aarh. af Dschengizkhan¹⁾, der med sine Mongoler lagde Bokharas, Samarkands og Charezms Pragtbygninger i Ruiner og tilføjede Charezms, Chorosans, Merv, Transoxanien og Turkestan uoprettelige Tab. Han lod især

¹⁾ Dschengizkhan er et gl. tyrk. Ord (ujgurisk), som bet. den meget mægtige. Ujgurernes Hjemstavn ere Egnene i Tian-schan. De havde paa Mongolernes Tid en ret betydelig Kultur og vare saaledes de mongolske Verdensherskeres Skribenter.

sin Mordlyst gaa ud over de iranske Agerdykere, der endnu stadig under Islam vare Kulturens Folk, medens de tyrkiske Folk aldrig have præsteret noget i denne Retning, og nedtrampede med sine Horder al Kultur. Under Dschengizkhan fik den tyrkiske Befolkning stor Magt. Mongolerne benyttede sig endog af det tyrkiske Sprog, og Tyrkerherredømmet befæstedes yderligere under Timur (Amir Temir = Jærn-Emiren) 1363—1405, der selv var Tyrk.

Under Timur og hans Efterfølgere, Timuriderne, der regerede igennem et Sekulum i Transoxanien og omliggende Lande, hævdedes Kulturen til sit Kulminationspunkt under Islams Fane i Centralasien. Muhammedanismens Folk have aldrig før eller senere staaet paa et saa højt Kulturtrin som under Omejaderne i Spanien, Abbasiderne i Arabistan og Timuriderne i Transoxanien.

Amir-Temir er kendt af hele Centralasiens muhammedanske Befolkning, og hans pragtfulde, med glasserede Tegl prydede Slot og Mausoleum i Samarkand, hvis Bygningsstil og Udsmykning har afgivet Forbilleder for de i senere Aarhundreder indtil vore Dage byggede Moskeer, Medresseer og Gravkamre, høre nu til Centralasiens smukkeste Mindesmærker fra ældre Tid. Timur lod sine Pragtbygninger opføre af iranske Haandværkere, som han indkaldte fra Chorosan, og de glasserede Tegl lavedes i Kaschan, efter hvilken de have faaet Navnet Kaschi. Her produceres den Dag i Dag endnu de bedste Lerarbejder.

I de følgende Aarhundreder gik Kulturen gradvis tilbage. Uophørlige Kampe imellem Khiva, Merv, Bokhara og de forskellige Khaner og Emirer i Turkestan samt Afghanistan og de persiske Riger førte til Plyndring og Ødelæggelse af Residensbyerne og deres gamle Pragtbygninger. Af den Grund finde vi i vore Dage kun faa ældre Mindesmærker i Centralasien. I Khiva findes en Del fra det 11. og 12. Aarh., som sammen med de samarkandiske Pragtbygninger ere de smukkeste af Islams efterladte Fortidsminder. Hertil kommer dog endnu en Del Gravkamre, som, spredte i de forskellige Byer i Turkestan, Bokhara og Khiva, frembyde ikke ringe Interesse. Disse ville imidlertid blive beskrevne i en særlig Afhandling. De fleste Moskeer og Medresseer, som nu findes i Masse i alle Centralasiens Byer, stamme fra Slutningen af det 15. Aarh. indtil vore Dage og ere i Hovedsagen byggede i Stilen fra Timurs Tid.

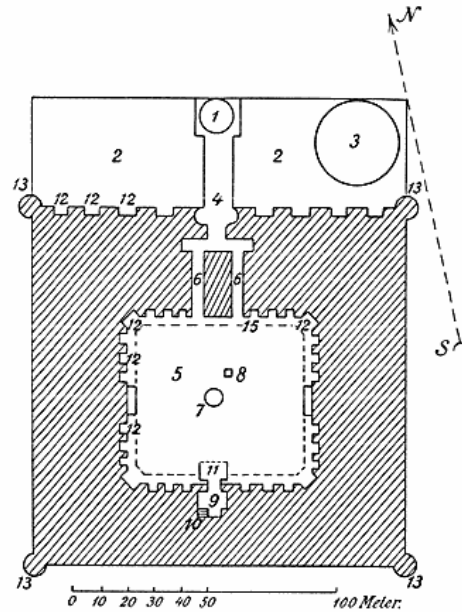
Ligesom Religionen sætter sit Stempel paa alt i det daglige Liv i Centralasien, saaledes giver den Byerne deres Særpræg. Det er ikke her som i Europa,

hvor Fabrikker og store monumentale Bygninger hørende til Handel og Industri eller andre verdslige Ting ere de dominerende. Disse findes ikke her, i hvert Fald ikke under saadanne Former, at der kan være Tale om, at de kunne give Byerne Præg heraf.

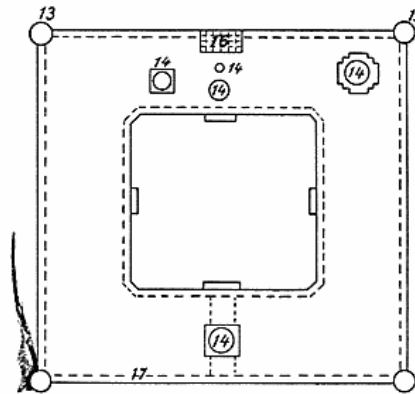
Over Centralasiens af ensformige, fladtagede Huse byggede Byer give kun Islams Moskeer og Medresseer med deres Taarne og Minareter (Minar el. Manar) nogen Afveksling. De af gulgraa Løss byggede Byer smelte i den Grad sammen med det omliggende Terræn, at man i Afstand ofte slet ikke bemærker dem, hvis ikke et eller andet Taarn med den obligate Udsmykning med glasserede Sten betegnede deres Plads. Kun om Foraaret, naar Havernes Træer ere grønne, stikke deres Kroner grelt af mod den gulgraa Løss, men de tilstøves hurtigt og antage den samme Farve som alt det øvrige.

Hvis man tænker sig, at Muhammedanerne i Centralasien holde deres Gudstjeneste i store, dunkle, hvælvede Moskeer med spraglede Søjler og talrige Lamper, da er dette en Misforstaaelse. Der findes vel næsten i alle Byer en Slags smaa Moskeer byggede i tung Stil, næsten altid med en Kubus til Underbygning og en Kuppel til Overbygning, hvorpaa, i Parenthes bemærket, næsten altid findes en Storkerede, men disse ere altid kun smaa og rumme kun faa Mennesker. De kaldes Maschit og ere altid aabne, saa at enhver, der har Lyst, kan gaa derind. De ere nærmest at betragte som en Slags Bedehuse, hvor Muhammedaneren til enhver Tid paa Dagen kan forrette sin Bøn, naar han finder Trang dertil, uden at blive forstyrret udefra. Disse bestaa som oftest kun af et Rum uden Søjler med Gipsloft af spidsbuede Hvælvinger og spidsbuede Gittervinduer af Gips højt oppe paa Murene. Ned fra Loftets Hvælvinger hænger en simpel Jærnlampe med en fedtet Væge; paa en Pult i det ene Hjørne ligger en umaadelig stor Koran opslaaet; Gulvet er belagt med Straamaatter, og en spidsbuet Nische i Muren lige for Indgangen er forbeholdt Mollahen til Bedeplads, medens Menigheden knæler paa Maatterne paa et Klæde, som de til daglig Brug bære om Livet for at holde Kaftanen sammen, og som de under Bønnen vikle op og udbrede paa Gulvet som Bedetæppe. I Mangel deraf afføre de sig en Kaftan og knæle paa denne. De mere Velhavende medbringe særlige, smaa Bedetæpper i Moskeerne. For at den tilfældig ankommende, fornemmere Gejstlige kan forrette sin Bøn uden at forstyrres af Varmen og Insekterne om Sommeren, findes altid i Moskeerne en stor Lædervifte, som en Tjener svinger over hans Hoved, medens han beder.

Grundplan.

Tag.

Mahamad Amin Bahadur Khans Medresse i Khiva.

1. Porthvælving.	10. Trappe.
2. Platform.	11. Trærækværk.
3. Minaret.	12. Nischer.
4. Indgang.	13. Mullahtaarne.
5. Gaard.	14. Hvælvinger.
6. Indgange.	15. Forhøjning.
7. Adæn.	16. Portfrise.
8. Brønd.	17. Brystværn.
9. Yasmeshed el Yaschmaschit.	

I enkelte Moskeer findes store Messinglysestager, hvori der tændes Lys under de natlige Bønner, særlig i Ramasanen, og nogle c. 2 Meter lange Messingbasuner hvori der blæses ved de store, aarlige, religiøse Fester.

Fra Moskeens Hovedrum fører ofte minutøse Døre ind til smaa, hvælvede, mørke Rum, hvori en eller anden hellig Mand ligger begravet under en sarkofag-lignende Gravpyrdelse (Kabr) af Mursten beklædt med Gips eller udskaarne Træplader. Moskeens Vægge ere som oftest i Turkestan og Bokhara prydede med malede Gipsstukkaturer, de ældre i Stilen fra det 14. Aarh. med mange i hverandre slyngede, geometriske Figurer. Mangelkanten (3, 4, 5 og 6 Kantene) er Hovedfiguren i Stukkaturen, og disse Mangelkanten, der ved nærmere Eftersyn ere strøede imellem hverandre uden anden Orden end den, som Pladsen har paabudt, ere udfyldte med stiliserede Blade og Blomster. Som samlet Hele tager det sig dog smukt ud, og de mange Farver og Forgylningen stikke grelt af imod de snavsede Omgivelser. Ofte er Rengøringen af Moskeen foregaaet paa den Maade, at man i længere Tid har fejlet Snavset i Bunke i et Hjørne. Loftets Rand og det øverste af Væggens Gipsnicher ere prydede med Gipsstalaktitter med paamalede Stjerner i Guld og blaa Farve, og Dørene, der laves af det haarde Abrikotræ, ere udskaarne i samme Stil som Væggens Stukkatur.

De yngre Moskeers indre Udstyrelse er i en Slags moderne persisk Stil, hvori den ældre hist og her findes indblandet, og hvor Farverne i utallige Nuancer søge at dække over den slettede Udførelse af Figurene i Gipsstukkaturen. I Charezm (Khiva) ere de lukkede Moskeer saa tarvelige som muligt. Den største af dem, Maschit-i-kalaan (den store Moské), i Byen Khiva bestaar kun af et uhyre stort, lavt enetages Hus, hvis Lertag bæres af et Mylr af raat tilhuggede, tynde Træpiller. Midt i Moskeen findes en Art høj Trætribune, der bæres af tynde Træpiller, og paa denne tage de højere Gejstlige Plads under Gudstjenesten. Moskeen er ellers blottet for enhver Prydelse. Man vilde næppe falde paa at tro, den var et af Islams Gudshuse, hvis der ikke tæt op ad den var rejst en forøvrigt ny, c. 120 Fod høj, tynd Minaret, ganske i Form som en Dampskorsten, til hvis Top fører en snæver Vindeltrappe, ad hvilken en Mullah fem Gange i Døgnet maa kravle op for at udraabe Bønnen (Naamas) over Staden.

Den egentlige islamitiske Gudstjeneste om Fredagen, Muhammedanernes Helligdag, og paa de store Festdage holdes ikke i de smaa og faatallige, lukkede Moskeer.

Den holdes altid i de store, aabne Moskegaarde, hvis Indretning vi skulle omtale. Den daglige Bedetime, som angives ved Mullahens (Mueddins) Raab „Ablaah-Akbar etc.“ fra Taarne og Minareter, tilbringe de Indfødte i de lukkede eller aabne Moskeer eller i Gravkamre (Aulia el. Øvli) efter Forgodtbeholdende, men under denne spille de Gejstlige ingen Rolle; de vise sig slet ikke, men bede i de for dem særligt forbeholdte Rum og i fornemme Helgeners og Profeters Gravkamre.

De aabne Moskeer, der ere typiske for Centralasien, ville vi her behandle under ét med Medresseerne. De Sidstnævnte ere ikke egentlige Gudshuse, men Islams højeste Dannelsesanstalter, hvor den Indfødte, der vil søge højere Lærdom, indtræder i 13 Aars Alderen, efter at han i den almindelige lille Mullahskole har lært at læse op af Koranen. Moskeer og Medresseer ere byggede ganske i samme Stil, og det vilde være umuligt at se Forskel paa dem, hvis man ikke af det Tøj, som altid hænger til Tørring i Medresseernes Loggiaer, havde et Holdepunkt i saa Henseende. I Medresseerne holdes tillige ofte Gudstjeneste paa større Festdage af Mangel paa Plads i Moskeerne. Hvis Moskeerne ikke vare beboede af de ved dem ansatte Gejstlige, der ofte have deres private Elever her som en Slags Pensionærer, vilde Forskellen imellem Moske og Medresse være den, at den første henstod ubeboet, medens den sidste rundt om i sine talrige Rum (ofte c. 150 Værelser) huse de unge, islamitiske Studerende, der her enten studere den sunnitiske Theologi for senere at indtræde i Præstestanden eller ogsaa kun uddanne sig med praktiske Formaal for Øje.

Indgangen til Moskeen og Medresseen sker altid ad en høj, hvælvet Port, der prydes med en mægtig, rektangulær Portal, i hvis høje, spidsbuede Gipsnische ofte findes Loggiaer i flere Etager over hinanden. Igennem Porthvælvingen kommer man ind i en Slags Forgaard, der undertiden som en Platform er hævet over det omliggende Terræn. I sidste Tilfælde gaar Vejen til den indre Moske igennem en kanallignende Gang, der er skaaren ned i Platformen, til den indre Mur. Forgaarden er oftest omgivet af en c. 3 Meter høj, simpel Lermur, der stikker grelt af imod den med glasserede Sten i alle Farver prydede Indgangsportal. Hvis der ved Moskeen findes en Minaret, er denne som Regel altid anbragt fritstaaende i Forgaarden. Dog findes ogsaa i Bokhara og Turkestan Minareter anbragte midt i Moskegaardene, men aldrig byggede sammen med den øvrige Moskes eller Medresses Bygninger. Fra Forgaarden kommer man atter gennem

en Portal af samme Form og Udstyrelse som den førnævnte, og indenfor denne deler Gangen sig i to smalle Passager, der føre ind til den indre Gaard. Denne har i Reglen et Fladerum af 60—100 Kvadratmeter og er brolagt eller belagt med kvadratiske Sandstensfliser. Gaardspladsen indesluttet af fire Længer, der ere byggede sammen i Firkant, og midt paa den bageste Længe lige for Indgangsportalen er anbragt en portallignende Bygning med en mægtig, spidsbuet Gipsnische (Yaschmaschit), som hæver sig dominerende over hele Komplexet. I Yaschmaschiten tage de Gejstlige, som lede Gudstjenesten, Plads med Ryggen vendt til Menigheden. Alle Bygningerne have flade Tage, paa hvilke Mullaherne promenerer, og ere forsynede med et Brystværn. For Kælighedens Skyld ere Murene af en mægtig Tykkelse. De ere i Reglen byggede af brændte Tegl, undertiden dog ogsaa af ubrændt Ler, og Indgangen vender næsten altid omtrent mod Nord.

Paa alle Længernes Façader findes den ene spidsbuede Nische ved Siden af den anden, undertiden to Etager Nischer over hinanden, idet da de øverste danne en Række af Loggiaer. I hver Nische eller Loggia findes en Dør eller et lille Gittervindue af Gips, beklædt med Silkepapir eller begge Dele, og disse Døre føre ind til Mullahernes eller Mullahaspiranternes Værelser, der egentlig mere ligne en Slags Arrest. I Nischerne og Loggiaerne findes kølige Opholdssteder under de tykke Mure, og her træffer man som Regel Mullahen siddende paa et lille Tæppe i Færd med at studere i en Bog med det obligate, grønne Bind eller skrivende paa en Papirslap, som altid har Form af en Doktorrecept.

Foruden den før omtalte Yaschmaschit i Baggrunden af Moskeen findes undertiden en lignende midt paa hver Sidelænge, hvilke kun ere anbragte her som Pynt. Adgangen til Yaschmaschitten er spærret af et Trærækværk med en lille Laage, og fra Yaschmaschitten fører en Trappe for Præsterne op til Taget. Saavel Yaschmaschittens som de nedre Gipsnischers Gulv i Sidslængerne ere hævede over Gaardspladsen. Lignende Nischer som i den indre Gaard findes som Regel i den egentlige Moskes ydre Murfaçade, der vender ud til Forgaarden.

Paa hvert af Moskeens fire Hjørner findes et lille fingerbølformet Taarn, der ikke er større end, at Mullahen just kan staa derinde, medens han med Hænderne op for Ørene udraaber sin Bøn gennem de spidsbuede Glughuller, som gaa fra Taarnets Fod og næsten til dets Top. Ser man ud over Moskeernes og Medresseernes flade Tag, ser det ud, som om den flade

Lermasse var belagt med lutter halve Appelsiner. Disse Kuglesegmenter, afplattede med Ler eller Gips eller beklædte med gule eller blaa-grønne, glasserede Sten, betegne de Steder, hvor Bygningernes højere hvælvede Rum findes, idet Hvælvingerne staa frit op gennem det flade Tag. I Toppen af Kuplerne, paa Mullahtaarnene, Minareterne og Kuplerne paa Gravkamrene, sidder altid eller dog som Regel en Top af brændt, grønt Ler, den saakaldte Koobbá. Kuplen med Koobbáen er ikke ulig en Mandarinhue med flere Knapper over hverandre, og der er ingen Tvivl om, at det russiske, bergamotformede Kirketaarn er i Slægt med denne orientalske Stilart.

I de ældre Moskeer og Medresseer ere ofte alle Kupler, Taarne, Portaler, Yaschmaschitter og Nischer baade ind- og udvendig prydede med glasserede Sten i gule, hvide, grønne, blaa eller brunrøde Farver, hvilke i disse Egenes straalende Solskin tage sig prægtigt ud. I de nyere Bygninger har man været mere sparsom med Anvendelsen af Kaschien. Ofte ere kun Nischerne indrammede med saadanne og et Bælte af dem anbragt paa Taarnene. I de ældre Bygninger bestaa de glasserede Façader enten af lutter smaa Sten, c. 1 Tomme i Kvadrat, der ere indfattede i Murene som Mosaik, eller ogsaa ere de sammensatte af større Flader Glassursten, c. 1 Kvarter i Kvadrat, hvis enkelte Figurer eller ophævede hvide, persiske Bogstaver paa blaa Bund passe sammen til et Hele paa Muren. I den ældre Stil gaar overalt den før omtalte Mangelkant igen, eller Sætninger af Koranen omslynge med mægtige Bogstaver Taarne og Nischer, som f. Ex. i Samarkand, Bokhara og Khiva. I den yngre Stil spille utallige, hvide Cirkler, der paa de kunstigste Maader ere slyngede ind i hverandre eller Blade og Blomster, konstruerede af lutter Cirkelbuer, Hovedrollen i Dekorationen. Der anvendes nu næsten altid kun to Farver, hvid paa blaa Bund, og den yngre Glassurdekoration bestaar altid af større Fliser, som passes sammen paa Façaderne, og Udførelsen er slet i Forhold til Mosaik.

Inde i Moskeens eller Medresseens Gaard findes ufravigelig to Ting, nemlig en Adæn og en Brønd og undertiden et Vandkar dannet af en udhulet Granitsten, som har Form af en Døbefont. Adænen ligner Toppen af et Mullahtaarn, der er flyttet ned paa Jorden. Det har som Regel kun 3 Meters Højde og en Grundflade af 2 Meter i Diameter. Det har spidsbuede, aabne Indgange rundt om som Mullahtaarnet. I Midten af Adænen ligge altid nogle runde, sorte Sten, og det hele skal minde om det hellige Hus i Mekka med den be-

kendte sorte Sten, der er bragt til Jorden af Englen Gabriel.

Særlig i Ferghana bestaa de store, aabne Moskeer oftest kun af en Slags Veranda, der i Halvcirkelform slutter om en Lund af høje Pile og Popler. Verandaen er bygget af brændte eller soltørrede Sten, og dens Halvtag hviler paa malede Træsøjler med Kapitæler med udskaarne Stalaktitter. Kapitælerne ende ganske mærkeligt i en Spids, der støder sammen med Bjælkerne i Taget. Midt paa Verandaen findes da, som i de før omtalte Moskeer, en Yaschmaschit, hvori Mullahen under Gudstjenesten tager Plads, medens Menigheden knæler paa Tæpper ude under Træerne. I Turkestans mindre Byer gaa disse Moskeer, som ogsaa kaldes Maschitter, ned til en Størrølse af en almindelig Haveveranda og ere oftest uden nogensomhelst Prydelse.

Moskeerne betragtes som i flere andre muhammedanske Egne kun som hellige i den Tid, der holdes Gudstjeneste, og selv under denne kan en Evropæer som Regel træde ind uden at blive forulempet. Ganske det Modsatte er Tilfældet i Persien, hvor Schiahreligionens (Sekt af Islam) Tilhængere ere ganske anderledes intolerante end Sunna i Centralasien. I de fleste Moskeer holdes store Flokke af Duer, der fodres af Mullaherne, og det betragtes som ugudeligt at dræbe dem.

Gejstligheden.

Som tidligere bemærket her i Tidsskriftet, er Titlen Mullah ikke blot Betegnelsen paa en gejstlig Mand. De Gejstlige gaa vel alle under Betegnelsen Mullah, men det, at en Mand er Mullah, betyder kun, at han kan læse sit Lands Sprog, og kan han ogsaa skrive det, faar han Titel af Mirza. Imellem de indfødte Handlende og Agerdyrkere findes saaledes adskillige Mullaher; derimod ikke saa mange Mirzaer.

De gejstlige Mullaher ere i Byerne lette at skelne fra den øvrige Befolkning paa Grund af deres soignerede Ydre, fine hvide Hænder med lange, velplejede Negle, det tilklippede, sorte Fuldskæg og det blege Ansigt. De se skævt til enhver Evropæer, med hvem de ikke uden højeste Nødvendighed indlade sig, og spørger man dem om et eller andet, naar man med Tilladelse af deres egne Myndigheder færdes i Moskeerne, faar man oftest intet Svar, eller de se haanligt paa Evropæeren eller vende ham Ryggen. Det er Mullaherne, der fra deres Barndom af indpodes den gammeldags Fanatisme mod Evropæerne eller anderledes Troende, som holder denne oppe i Befolkningen. Fanatismen

er ellers ikke stor imellem Centralasiaterne. Man kan blive gode Venner og Kammerater med dem, ganske som om man var deres Landsmand, men kommer man saa i Nærheden af Mullaher, da sætte disse øjeblikkelig ondt Blod, og ens bedste Venner imellem de Indfødte, som gerne ofrede Livet for deres europæiske Herre, ere nogle Minutter efter, at Mullahen har hvi-sket dem i Øret, ens værste Fjender, der sikkert med koldt Blod og med Bevidstheden om at have gjort en god Gerning skære Halsen over paa deres fordums bedste europæiske Ven.

De gejstlige Mullaher kan man kende paa, at der i Halsen paa deres hvide Bomuldskaftan, som de bære under deres spragledede Overkaftan, er anbragt lidt Broderi, som er forskelligt i Farve og Udstyrelse efter deres Grad. Man lægger dog næppe Mærke hertil, hvis man ikke véd dette i Forvejen. De højeste gejstlige Embedsgrader ere Kasi-kalaan, Raïs, Imaam (Iman) og Scheikerne, og under disse findes en Mængde lavere Grader lige til den yngste Mullah, hvis Hovedbeskæftigelse er at feje i Moskeerne. *Kasi-kalaan* (den store Dommer), hvoraf der kun findes én i hver større Provins, forener i Bokhara og Khiva ligesom i de tidligere selvstændige Smaariger i Centralasien i sin Person baade en Slags Kultus- og Justitsminister. Naar han færdes ude, rider han altid i en guldbroderet Kaftan, og hans Hest er prydet med sølv- og guldbeslaet Ridetøj og guldbroderet Saddeldækken. Han ledsages altid af sex Tjenere tilfods. Disse ere klædte i røde Fløjlsdragter og bære paa Hovedet høje, røde Hætter, kantede med Pelsværk. Om Livet bære de Bælter, besatte med Bjælder, der ved deres Ringen melde Kasi-kalaans Ankomst. Naar disse Bjælder lyde, faa de Indfødte travlt med at bukke under hans Forbimarche og tilraabe ham et *Selam Aleikum*. Han er den øverste Dommer under Fyrsten i Landet, og under ham staa tillige alle de Gejstlige. Han er den øverste Administrator over de ret betydelige Ejendomme og Pengefonds, som tilhøre de gejstlige Institutioner. Det er nemlig almindeligt, at de rige Indfødte give store Gaver til Moskeer og Medresseer eller betænke dem med en Arvelod efter deres Død. Hver Moske eller Medresse med dens særlige Formue bestyres ellers af sin Imaam.

Raïsen er en Slags Erkebiskop, som har det Hverv at paase, at Religionen baade i Skoler, Medresseer og Moskeer forkyndes paa den rette Maade, og han kan for Brud derpaa idømme korporlige Straffe og Bøder. Men han har tillige det Hverv at paase, at enhver Indfødt kender sine vigtigste Bønner og de væsentligste Trosætninger i Koranen. Han er meget frygtet, naar han

viser sig med sin kæmpemæssige, hvide Turban i Basaren, thi han udtager her nu og da en eller anden Handlende i Boderne og hører ham i hans Bønner paa Stedet. Kan han dem ikke udenad, idømmes han en Bøde, og naar den samme Mand næste Gang høres i sine Bønner af Raïsen og endnu ikke har lært dem

tilstrækkelig godt, faar han Fisk paa Stedet og bliver sendt i Skole hos en Mullah, selv om han er nok saa gammel. Raïsen paaser desuden, at der i Basaren bruges rigtig Maal og Vægt og navnlig, at der ikke røges Tobak. Boderne med deres

Bindingsværk, Trædøre, Skodder og Maatter ere i det tørre Klima meget brandfarlige, hvorfor Tobaksrygning i dem er forbudt. Naar den indfødte Købmand ikke kan modstaa Trangen til en Vandpibe, posterer han altid en anden, som holder Udkig med Raïsen. Det skal her bemærkes, at de Handlende aldrig have deres Boliger i Basargaderne; her færdes om Natten kun

Vægteren med sin Tromme, som han trakterer i det Uendelige.

Scheikerne have det Hverv at holde Opsyn med og bevogte Helgeners, Profeters og hellige Afdødes Grave og Gravkamre, ved hvilke altid lavere Mullaher holde Vagt. Desuden føre de tillige Tilsyn med de almindelige store Begravelsespladser. De opkræve og administrere de mange Pengegaver, der indkomme til

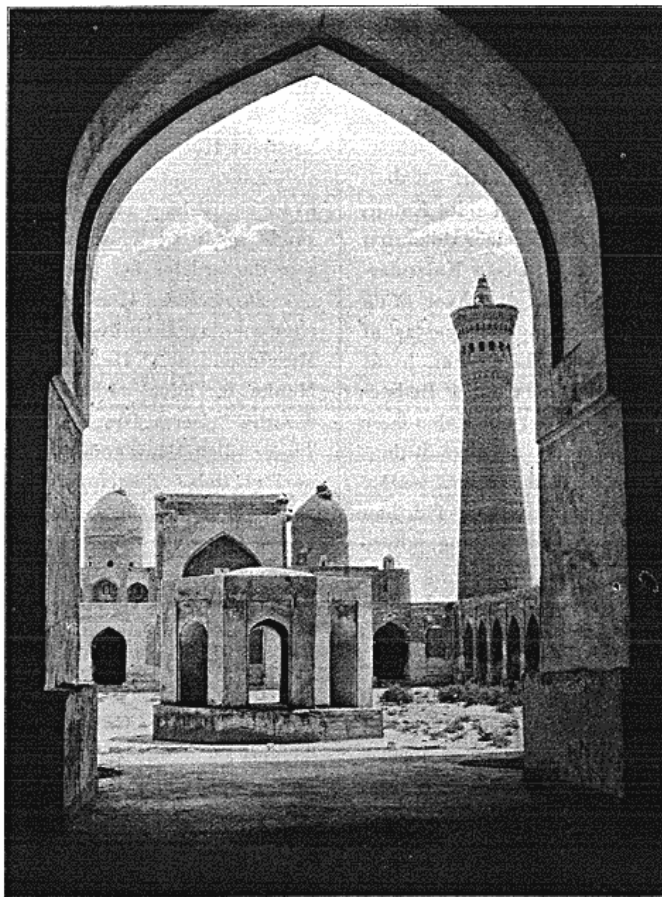
de hellige Grave, og benytte enhver Lejlighed til at tigge hos de Besøgende.

Imaamerne lede den exercitsmæssige Gudstjeneste om Fredagen og paa de større Festdage. Fra deres Plads i Yaschmaschitten udraabe de deres „Ablaah Akbar o. s. v.“ og alle de i Moskeens Gaard knælende,

barfodede Muselmænd rejse sig op fra deres Tæpper. Medens de fortsætte deres højlydte Bøn, indtager Menigheden, hver Gang Ordet Ablaah (Allah) forekommer i Bønnen, en ny Stilling, enten knælende, bøjet forover eller liggende med Panden mod Jorden, alt i en bestemt Orden, hvilket tager sig ret komisk ud. I den Moske, hvor Emireren af Bokhara eller Khanen af Khiva ere til Stede ved Gudstjenesten i Ramasanen, ledes den altid af Kasi-kalaan, og den bestaar i Hovedsagen i, at hele Koranen læses igennem.

Imaamerne ere tillige Forstandere for Medresseerne, i hvilke der navnlig studeres Theo-

logi, hvilket imidlertid ikke er absolut nødvendigt for andre end de, der uddanne sig til Præstestanden. Her læres tillige Historie, Regning, Skrivning, Algebra, Geometri og lidt Skønlitteratur, hvilken sidste imidlertid er meget sparsom i disse Egne og bestaar mest i Oversættelser af gamle, iranske Digteres Værker. Eleverne kunne efter Forgodtbefindende nøjes med et eller flere Fag. De indkvarteres og forplejes for en bestemt Betaling i

Moskeen Maschit-i-Kalaan. I Baggrunden Minareten „de Dødes Taarn“.

de smaa, arrestlignende Værelser i Medresseerne, hvor Udstyret bestaar af et Par Straamaatter og et lille Tæppe til at sove paa, en Tjajdjusch (Messingthekande) og en Pialal (Thekop), et Pinalhus (Kalamdan) med Blækhus og Rørpenne (Kalam) samt Papir og de til Studiet nødvendige Bøger. Fra Medresseen udgaar Eleven med en Slags højere eller lavere Examen.

Foruden den egentlige Gejstlighed findes tillige en Slags Munke (Kalandarer og Dervischer) samt de forrykte Devannaher og Lægprædikanterne. *Kalandarerne* eller de syngende Munke er en Tiggermunkeorden, der ganske svarer til den samme Institution under Katholicismen. I Europa kalder man dem ofte de hylende Dervischer, men Dervisch el. Darvisch er noget for sig ganske forskelligt fra Kalandar. Kalandarerne leve et regelret Klosterliv i det saakaldte Kalandarchaná (chaná = Hus), som altid ligger i Udkanten af Byerne ved Begravelsespladserne. Disse Kalandarchaná's eller Klostre, hvoraf der findes et i hver af de større Byer, Byen Bokharas er det største, bestaa af et Komplex af fladtagede Lerhuse, et Slags Serai, hvori Forstanderen Kalandar-baabaa (Kalandarernes Bedstefader) har sin Embedsbolig og de øvrige Kalandarer hver sit lille Rum. Ønsker en Mand at blive Kalandar, melder han sig hos Kalandar-baabaa, som sætter ham paa Prøve i 5—6 Maaneder, i hvilken Tid han maa bede ofte, baade ved Dag og ved Nat, og udføre de simpleste Klosterpligter som f. Ex. feje og gøre rent i Klostret, hente Vand o. s. v. Mener Kalandar-baabaa, at han efter Prøvetiden egner sig til at være Munk, forsynes han med den reglemeterede Kalandar-drugt og sendes sammen med de øvrige ud paa sin syngende Vandring for at tigge. Dragten bestaar af en høj, spids Hue eller Hætte (Kulaa), som er forfærdiget af groft, brunt Kameluldstof; den er overbroderet med sorte Figurer og forsynet med en Pelskant. Under denne Hue bære de en Rulle flettet, sort Reb (Tjiltar). Kaftanen (Don el. Ton) er lavet af et groft, grønligt Uldstof, som er oversyet over det hele med korte, hvide Streger, og under denne bære de en lille Lædertrøje med spraglet Broderi. Kaftanen sammenholdes med et bredt Læderbælte (Kamarband), paa hvilket der foran paa Maven er fastnaglet et Stykke sort, glatslebent Sten (Sang-i-kanäät). Over Skulderen bære de i en Rem en baadformet Skaal (Katschkøl) og i Haanden et i Læderremme hængende stort, tørret Græskar (Mudbach-chadu). I de to sidstnævnte Ting opbevares de tiltiggede Fødevarer. I Haanden eller stukket fast i Bæltet bære de en med forskellige Farver prydet, tyk Stok, som paa Enden bærer et kort Spyd,

og ved Bæltet hænger gærne en eller flere ciselerede Messingringe. Undertiden bære de i Stedet for den førnævnte Stav en kort, hvid Pind, paa hvilken er trukket Benringe. Kalandaren, hvis Beskæftigelse er at bede i Klostret, naar han ikke er ude paa Vandring, maa leve i Celibat, udbrede eller rettere vedligeholde Islam ved at synge religiøse Sange omkring i Byernes Basarer og ernære sig udelukkende ved at tigge. Iført Kalandardragten sendes Munkene ud om Dagen i Troppe paa 6—8 Stykker og synge fra Bod til Bod i Basarerne, hvor ingen Købmand nægter dem sin Skærv. En af Kalandarerne gaar altid foran og agerer Forsanger. Han begynder med at udstøde et højstømt Hyl, og Resten af Troppen falder da ind med en sagtere Melodi, der lyder som en Brummen. Alt, hvad de tiltigge sig, skulle de om Aftenen, naar de vende hjem til Klostret, aflevere til Kalandar-baabaa, som da fordeler det imellem alle Klostrets Kalandarer.

Dervischerne (Darvisch) ere en anden Munkeorden eller en Art Eremitter, der ere meget ansete blandt Muselmændene. De gælde for at være de reneste Munke og have endnu strengere Regler end Kalandarerne. Deres Dragt bestaar kun af et stort Bjørne-, Tiger- eller Pantherskind, som bindes omkring Livet med et Reb. Resten af Legemet er nøgten, og Hovedet maa kun dækkes af det lange sorte, flagrende Haar, der giver dem Udseende af Vildmænd. De Indfødte rage ellers Hovedet helt bart. I Haanden bære de en stor Kølle (Saata), og det er dem forbudt, eller rettere en Vedtægt, at eje andre Genstande end Køllen og Skindet. De maa hverken have Hus eller Hjem, Hustru eller Børn og maa overhovedet forsage alle Livets Glæder og Goder. De maa kun ernære sig ved Tiggeri og skulle om Natten hvile under aaben Himmel. Man finder dem især liggende ved Profeternes og de hellige Mænds Grave, hvor de i Skyggen af Træer søge Ly eller skærme det nøgne Legeme mod Sommersolens brændende Straaler. Af og til ser man dem vandre igennem Byernes Basarer, og altid færdes de enkeltvis. Uden at mæle et Ord til nogensomhelst gaa de igennem Gaderne og strække Haanden ud til Almisse, hvilken ingen nægter dem. Vi Europæere gav dem selvfølgelig ogsaa vor Skærv; men det var dog altid med en vis Forsigtighed, at vi rakte dem et Pengestykke, da man jo aldrig kunde vide, om disse af Fanatisme glødende, af Sult, Nød og Savn forrykte Mennesker ikke kunde falde paa at sende den kristne Hund Køllen i Hovedet i den Tro, at de derved havde gjort en god Gerning, saa vilde saa de ud.

I Modsætning til disse vildt udseende Dervischer

træffer man hist og her andre, der ganske vist høre til samme Kategori, men have valgt et særdeles soigneret Ydre istedetfor det snavsede Vildmands-Kostume. Det er de saakaldte Jesus-Dervischer, som i et og alt gøre sig Umage for at ligne det Billede af Jesus (Jisa), som overalt baade i Orienten og Europa er det almindelige. For flere af dem var det lykkedes i en saa høj Grad, at man, naar de pludselig og uanet i ens Nærhed strakte Haanden ud til Almissee, syntes at staa Ansigt til Ansigt med Kristus, der jo regnes for en af Islams Profeter.

Devannaherne (Devannah) ere altid mere eller mindre aandssvage Personer eller helt forrykte Mennesker. Muselmændene leve nemlig i den Tro, at de vanvittige Menneskers Sjæle allerede ere i Himlen hos Gud, og at der af deres forrykte Tale udgaar Visdoms Ord fra Himlen, idet den Vanvittiges Sjæl i Himlen er et Mellemled imellem Gud og det paa Jorden vandrede Legeme. Alle sindssyge Mennesker betragtes derfor som hellige, og giver man dem en Almisse, beder deres Sjæl i Himlen for Giveren. En Devannah gaar selvfølgelig klædt, som det i hans Vanvid falder ham ind; man ser dem ofte udpynte sig paa en eller anden naragtig Maade, f. Ex. med en Papirshue paa Hovedet eller Kaftanen behængt med Papirstrimler. Man ser dem undertiden gaa omkring med en lille Kasserolle af Jærn, hvori findes glødende Kul, i hvilke de holde Ild ved at svinge Kasserollen som et Røgelsekar. Kullene putte de glødende i Munden og tygge dem, uden at det generer dem. Undertiden ride de paa Kæpheste og tude i Kohorn eller gaa omkring med et gammelt Spyd i Haanden.

Der drives selvfølgelig en god Del Humbug med disse Devannaher og Dervischer. Mange drive Sagen som en Forretning, idet de anstille sig som gale eller agere Dervischer paa Steder, hvor ingen kender dem, og selve Mullaherne ved Moskeerne ere ofte interesserede i saadanne Forretningsforetagender.

Ligesom i kristne Lande findes ogsaa i Centralasién en Slags Lægprædikanter eller Gaard- og Gademissionærer, hvis Mission dog gør Indtrykket af at være en Maade at tjene Penge paa. Naar en saadan Gademissionær viser sig i Basaren, ledsages han altid af en Hob Dagdrivere, der ere i hans Tjeneste som en Art Klakører. Missionæren har i Reglen til sin Raadighed kun nogle faa Sætninger af Koranen, som han udraaber, og efter hver Sætning klappe Klakørerne og tilraabe ham Bifaldsytringer. Som Exempel paa en saadan Prædikants Virksomhed en Dag i Bokhara skal nævnes, at Missionæren raaber: „Er Allah ikke Muselmændenes eneste Gud?“ Klakørerne: „Jo, Bravo!“ „Er Muhammed ikke hans største Profet?“ Klakørerne: „Jo, Bravo!“ „Skulde disse kristne Hunde ikke udjages af Landet?“ Klakørerne: „Jo, Bravo!“ Missionæren, henvendt til Publikum siger: „Giv mig saa en Tengi (35 Øre)“, og saaledes fortsatte han, indtil han blev gjort opmærksom paa, at vi forstod hans Sprog. Just det at erhverve Proselyter gaa Muselmændene ikke ud paa, thi Gud bestemmer selv Antallet af troende og vantro Mennesker.

Udstyr fra Moskeerne, Kaschi og Kalandardragter ere af den første og den anden danske Pamirexpedition hjembragte til Nationalmuseet i Kjøbenhavn.

De internationale Havundersøgelser.

Af Museumsinspektør, Mag. sc. C. H. Ostenfeld.

I. Havundersøgelser og Fiskeriundersøgelser.

Man kan maaske sige, at i det nu udrundne Aarhundrede har Videnskaben lært at kende det meste af, hvad der findes saavel af levende som af dødt i Havet, men at det er Fremtiden forbeholdt at finde Naturlovene for dette Havets Indhold, baade af organisk og uorganisk Art, d. v. s. Strømmenes Cirkulation, Organismernes Livskaar o. s. v. Det er saaledes det vigtigste og det vanskeligste, som staar tilbage; kun det

nødvendige Grundlag er i alt Fald i store Træk til Stede. De Spørgsmaal, der ere knyttede til Havet, gruppere sig naturlig om to Punkter, nemlig 1. Havvandets fysiske og kemiske Beskaffenhed og Egenskaber og dets deraf følgende Bevægelser, med andre Ord den Videnskab, som nu hyppigst kaldes *Hydrografi*, og 2. de i Havet forekommende Dyr og Planter og disses Livskaar, deres *Biologi*. Naturligvis ere disse to Hovedafdelinger ikke overalt lette at holde ude fra